
Szvorák Zsuzsa

„EZER ESZTENDŐ ELŐTTED...”

„Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és jószerencse ismét visszahozhatja.” – idézték Kossuth Lajos szavait Füleken 2001. március idusán, a Magyar Közösségi Ház ünnepélyes átadásán.

Lelkes, tenni akaró és tudó emberek láttak hozzá a felújítási munkálatokhoz 2001 januárjában, hogy a rövid, alig 2 hónap alatt új köntösbe öltöztetve átadhassák a közösségi házat Fülek magyarságának.

Az épületet az Illyés Közalapítvány támogatásából sikerült megvásárolni, a felújítási munkálatokat, a berendezés beszerzését közadakozásból oldották meg.

Az épület tulajdonosa a Füleki Református Egyházközség, fenntartója pedig a Csemadok Füleki Alapszervezete lett.

Valóra válhatott a helyi civil szerveződések régóta dédelgetett álma: egy ház, amelyben összejöveteleiket tarthatják, amelyben terveket szőhetnek, műsorokat állíthatnak össze, kamara-előadásokat láthatnak, vendéglőadókat hívhatnak meg.

A felújítás után igazi otthonná vált az ódon füleki vár alatt álló kicsiny épület.

A megnyitón Veress László, az Illyés Közalapítvány irodaigazgatója az együvé tartozás fontosságát említve, a füleki magyarság kitűnő példáját emelte ki, mert életükben minden téren az összefogás és az igyekezet látható.

A pozsonyi magyar nagykövetség és a szlovák parlament képviselői szintén gratuláltak a ház felújítóinak, majd a Magyar Közösségi Ház megnyitása után leleplezték a millenniumi emléktáblát, Kovács Péter, füleki képzőművész alkotását. A tábla üzenete a múlt és a megmaradás mellett a jövő évezredet hirdeti mottójával: „Ezer esztendő előtted...”,

Az eltelt egy esztendő alatt rengeteg kezdeményezés lelt itt otthonra. Elsősorban a Csemadok-alapszervezet csoportjai, a női és férfikar, a Rakonca néptánccsoport, az Apropó kasszínó tagjai találkoznak itt megbeszéléseken, klubdelutánokon, próbákon.

A ház nyitott a magyar civil szerveződések előtt, helyet biztosít önszerveződésükhöz. Az állandó jellegű rendezvények közé tartozik a „Vár alatti

klubdélutánok” című sorozat, melynek keretén belül volt már könyvbemutató, könyvterjesztők találkozója is.

Vendégelőadóként érkezett Somoskőújfaluról Földi Péter, aki a népművészet jelrendszeréről beszélt – diavetítéssel egybekötve – a házban összegyűlt társaságnak.

A Vándor együttes, Tóbisz Titusz és a Kicsi Hang Duó megzenésített verseikkel nagy tetszést arattak a füleki közönség körében.

A nyári rendezvények közül kiemelkedik a Borvirág elnevezésű borfesztivál, melyet hagyományteremtő szándékkal hívott életre az alapszervezet. Boldogasszony idején „eszem-iszom és dalos, nótás délutáni csevegésre” invitáltak mindenkit a szervezők, akik szeretik „gondúzó borocska mellett” hallgatni a kórusok bordszárait, a verseket, nótákat, megzenésített verseket. S mivel a rendezvény „borivóknak való”, a szereplők közül nem hiányozhattak a borszakértők, bortermelők sem.

Az őszi programok közül már hagyományosnak számít a Magyar kultúra napjai c. rendezvény, amelynek keretében a közösségi ház játékos nyelvi vetélkedőnek adott otthont, a kicsiknek régi magyar mesefilmeket vetítettek, Beregszászi Olga színművésznő Varázskör c. műsorával a kicsinyeknek kedveskedett, az Aprópó diákszínpad mesejátékot mutatott be, és nagy sikerrel lépett fel a közösségi házban Dinnyés József daltulajdonos.

Dalaival megörvendeztette barátait (hisz régi füleki Csemadok-tag ő is), megismertette a fiatal közönséget is Ratkó József, József Attila, Kányádi Sándor, Buda Ferenc és mások verseivel.

December elején a Gyermek kézművesek háza c. kiállítás nyílt meg, mely bemutatta az egész évben zajló kézműves-foglalkozások eredményét, a gyerekek alkotásait, kibővítve a környékbeli iskolák tanulóinak munkáival.

A két hétig tartó rendezvény után december 14-én következett az utolsó program. Örvendezzünk címmel az alapszervezet szemet, fület, de főleg szívet gyönyörködtető ajándékokkal lepte meg a füleki kultúrbarát közönséget.

A régió csoportjai mellett Romániából is érkeztek vendégek, és fellépett a színpadon Szvorák Kati és a Kőfaragók együttes. A híres, füleki származású népdalénekes előadását hosszú tapsal jutalmazta a közönség, s az ünnepi műsor után táncbörze és kézműves-foglalkozás várta a gyerekeket, a fiatalokat, hogy adventi hangulatú tárgyakat, ajándékokat készítsenek, valamint dunántúli és széki táncokat tanulhassanak.

Sikeres évet zárt a füleki Csemadok alapszervezet, s ez a siker már kötelező. Március idusán visszapergetve a múltat, a fiatalok és idősebbek egyaránt a jövőt tervezik.

Hitet, erőt nyújt mindannyiunk számára, hogy a Palócföld egyik felvidéki kisvárosában, Füleken a magyar közösségek erősödnek, tenni akarnak, s megtalálják azokat az anyaországi szervezeteket, mecénásokat, amelyek segíteni tudnak terveik megvalósításában.

2001-ben az Illyés Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Rákóczi Szövetség, a Nógrád megyei Balassi Bálint Megyei Könyvtár voltak támogatói a Magyar Közösségi Ház éves tevékenységének.

A fülekiek a közösségi ház adta lehetőségekkel élve kultúrát ápoló, szerető emberek, s igazi hazafiak, Széchenyi szavaival élve szervezik programjaikat: „Nem annyira szájjal, mint inkább vállal...”

Bozó Gyula

IPOLY

„...folyó a magyar-csehszlovák határon: 254 km². Vízyűjtő területe: 5151 km². A Szlovák Érchegységben ered. Összegyűjti Nógrád medence vizeit. Ipolytarnócnál éri el a magyar határt és végig azon folyik. Megkerüli a Börzsönyt és Szobnál ömlik a Dunába. Völgye végig teraszos.”

(Új Magyar Lexikon, 3-ik kötet, 428. oldal. 1960-as kiadás.)

Szelíd folyó ez, és csendes...

Völgyeket előntő szürke nagy vízzé, zabolátlan áradattá csak akkor válik, ha a tavaszi hóolvadás a hegyekben megindul.

Tükrében a fák önmagukat nézegetik...

*

Itt a rét nagyon sok mindent meghatározott. Legalább kétszer öntötte el évente a réteket az Ipoly, nagy-nagy szerencséjére a környékbeli lakóknak. Pazar rétek volt itt valamikor, igazán jó széna termett rajtuk. Feljebb, a magasabb fekvéseken nagy szántók terültek el. A legtöbb helyen káposztát

lehetett termelni, híresek voltak az itteni káposzták. Főleg ebből pénzeltek, a gabona nem adott pénzt ezen a vidéken. „A rétek, a munka, meg a víz tartott el minket – mondták, mikor megnyilatkoztak, a parasztok –: tízezerszámra dugtuk el a palántákat.”

*

Egyszerre volt a hadak eleje és vége. Mindig az volt.

Hogy mennyi katona vonult el erre a végeken történelmi folyamatban, nem tudhatja azt senki sem. Honfoglaló magyarok, végvári vitézek, Bethlen katonái, Rákóczi kurucok, fehér egyenruhás osztrákok, s itt lovagolt el csapatai élén a később annyira elátkozott Görgei Artúr is. Valósággal rohant egy rémhírtől űzve, át azon a kőhídon, amely az egyetlen volt akkor az Ipolyon, s amelyen aztán a cári csapatok követték őt, hogy elhozzák a véget.

Volt ez itt demarkációs vonal, fáradt, harcolni nem tudó és nem akaró osztrák-magyar seregek, cseh légiósok és vörös katonák felvonulási területe. S a mindenütt jelen lévő, a mindenünnen támadó seregnyi seregek, a légidesszantoknak harci terepe, melyek észak felé nyomulva semmisítettek, és semmisültek meg az eddigi legnagyobb világégés közepette.

*

A rárósi hídon át hajtott valamikor mindenki, aki észak felé, a hegyekbe tartott, vagy onnan jött errefele. Itt keltek át a legnagyobbak is, ha úgy hozta a helyzet. A köhögős, mellbeteg nagyságos úr Csesztvéről Sztregovára menet éppúgy, mint a nagy palóc, mikor Pestről hazai irányba tartott.

*

Szabó Lőrincet a mesék világába vitte el az Ipoly.

A réteken, kék hegyeken, a csordán, libákon, hörcsögökön, vakondokon, nyulakon, tücskökön, margarétán, kökörösinyeken, egérlyukakon túl oda, ahol a jó tündér lakott, a csodás király és az Isten. Ablakot nyitott, hogy belelásson, hogy véleményt alkosson, úgy, ahogyan egy gyermekszem látni tud, és ahogyan gyerekész képes véleményt alkotni.

*

Itt található Ipolytarnóc, a világhíresség, a maga nemében páratlan jelenség. Itt van, a folyó és a leágazó országhatár szegletében.

A községtől keletre, közel három kilométer távolságra kerítés és a már közismert „kócsagos” figyelmeztető tábla jelzi a csodálatos természetvé-

delmi terület határát. Az évtizedekkel ezelőtt védetté nyilvánított síkság és dombvidék egykori élővilága, a kőzetsorok s az ezekben zárt hajdani élet nyomai, a kőületek egy csodálatosan szép földtörténeti múltat elevenítenek fel az odalátogatók számára. A képzeletben feltűnnek a hatalmas ősfenyőfa árnyai, a mocsárban taposó orrszarvúak, a peremi részen a madarak, a zsákmányra leselkedő ragadozók. Néhány méterre elhagyva a bokros-fás erdőszegélyt, a meredekebb partoldalon kékesszürke, csillámos agyagos homok és homokkő bukkan elő. A kőlapokon csigák, kagylók törmelékei között ritkán korallvázák is felismerhetők, és az agyagos kőzet iszapolt maradékában változatos alakú, egysejtű tengeri állatok fordulnak elő. Ahol a futó vízmosások teszik változatossá a terepet, s a vetődések kereszteződésénél fakadó forrásból mohát, ágtöredéke, faleveleket kérgez be a mész. A tengeri élet jól felismerhető képviselői a kagylók és a csigák s az agyagos homokkő réteglapjai néhol fehérlenek a vékony héjtöredékektől. És sugárállatkák, szivacsok, tengeri sünnök tüskéi és apró halfogak keverednek a törmelékbe. A mocsaras itatóhelyeken orrszarvúak, kérődzők, szarvasfélék, madarak, macska- és kutyaféle ragadozók lábnyomait őrzi a nagy védőház kőlapja.

Múltbeli békesség...

Régi idők üzenete...

*

Óh verőfényes Ipolypart, ősz hazudtoló tiszta kék idő. Csendes séta egyedül a térben...

A hullámzó mozgalmas vidéken a cserfaerdős dombhátak és a szelíd széles rétek úgy váltogatják egymást, hogy a természeti világ minden évszakban és napszakban más-más arcát mutatja. Aki itt éli le életét, vagy életének egy részét, az mindig szépnek találja ezt a tájat, gondolataival, érzelmeivel beleolvad a tájba, eggyé válik a szülőfölddel.

„Véletlen” – mondják.

„Nem az” – mondom én. – szükségszerű.”

De vajon lehet-e szükségszerű a véletlen?

*

Egyszer aztán határfolyó lett az Ipoly. Országokat, népeket, réteket és hegyeket elválasztó. Funkciójá vált számára az elválasztás.

És „hajózhatóvá” is lett egyszerre. Hátára karcsú gőzösöket és nagy hajómonstrumokat álmodtak és fényképeztek olyanok, akik kijelölték őt a hálatlan szerepre.

Valószínű, érezte ő maga is, hogy nem ez a tiszte: ezért ballagott oly mogorván, magába zárkózva, kedvetlenül hosszú éveken át. S ezért olyan

zavarosan csendes ma is... Csak a parti fáknak sűg néha valamit. Hiába. A parti fák (ugyanis) az égvilágon semmit sem válaszolnak neki.

*

Azok azonban, akik nem gondolkodnak elég keményen a múltól, jelenről, akik nem akarnak, vagy nem képesek a dolgok mélyére nézi, azok gyakran tévednek, s azok, akik a történések hátterét nem ismerik, azok ítélete mindig felszínes marad.

Mert a vízbe hulló leveleket elviszi a sodrás, hogy örökre eltűnjenek a szem elől. Hogy még az emlék se maradjon meg. Álnoki tudatos törekvés – ne maradjon emlék!

Az élet rendje ez.

Ez az élet rendje?

A némaság belehasít a csendes szemlélődőbe, s a csend válik őrijítővé.

„Jobb lesz innen tovább állni” – vélekednek az errejárók, az idegenek.

*

Eljött a pusztulás...

A földtörténeti kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a dűs növényzet élete a homokkőhöz kötődött, s a vulkáni törmelék későbbi szóródása a teljes enyészést jelentette, amit a növénymaradványok tömeges felhalmozódása egyértelműen mutat.

Telje pusztulás a növény- és állatvilágban.

A kirándulók emlékként, a gyakorlatibb érzékű fenőkőnek hordták el a „gyurtyánköveket”. Az ipolytarnóci vasúti állomáson a gyerekek kövesült „madárnyelveket” árultak nagyságtól függően változó áron. Ezek a „madárnyelvek” cápafogak voltak.

*

Kubinyi Ferenc földbirtokos, aki 1837-ben a Losonchoz közel lévő Videdfalván értesült a hatalmas kövesült ipolytarnóci fáról, a pásztorok útmutatásai alapján a helyszínre sietett. A tarnóci „kőmedence gödörhöz” ment, oda, ahol a „kopár dombok a legborzasztóbb alakban mutatkoznak. „Kubinyi Ferenc a látványon teljesen ledöbbsent. Ledöbbsent, de nem csodálkozott. Óvott. Cselekedett, és figyelmeztetett. Ezt írta le: „...a fa nagy részét földdel terítettük be, nehogy a vandál kezek, melyek hazánkban, fájdalom! gyakoriak, semmivé tegyék...”

*

De minden hiába. A durvaság elhatalmasodott, és félelem költözött a vidékre. Mikor jött a vész, az emberek menekülni kezdtek. Erős, hirtelen áradások elől költöztek odébb az emberek. Az egykori falusi élet nyomai ma már

alig találhatók. A tornácos, oszlopos szép régi házak átépültek, az őslakók fiai elmentek. Mi maradt mégis meg? Talán a sok munka, s a szenvedés emléke. Az bizonyára megmaradt.

*

A gyermek Szabó Lőrinc is félt e tájon. A teljes kiszolgáltatottság szörnyű érzése rántotta görcsbe ki szívét, miközben egyre inkább azt látta bizonyítottnak, hogy hiába vannak jó szellemek – több a gonosz, mely kísértet, farkas, veszett kutya, vadult bika, vagy akár torokgyík formájában, mindig előjön valahonnan. Valahonnan lentről, valahonnan a mélyből.

*

– Befullad, befullad!

Nem figyelt a kiabálásra oda senki.

– Befullad, befullad!

És ez egyszer az életben ráfigyelt Kövi Pistára mindenki. Csakhogy már későn... Csak akkor, mikor testét a fűre fektették. A vézna kis testet, amelyben már nem lélek, csak ipolyvíz volt benne literszám.

*

Hömpölygő víz, fűzfákkal szegélyezett meder. Ipolymenti kisközség és egy iskola. Iskola az Ipoly partján. A felrobbantott kőhíd közelében, ahol minden évben augusztus 20-án a közös vidámságot rendezik a község lakói.

Valódi természeti szépségektől övezett vidék.

Az iskolából a legelhagyatottabb helyre vitték a kettőt...

Oda, ahol csak bokrok és fák vannak, ahol a víz összeszűkül, és gyorsabb folyásúvá válik. A kettő csak ment, egymást támogatva, s nem gondoltak semmire. Ők akkor már nem gondolkoztak.

„Csak most meg ne lássanak bennünket, csak most az egyszer! Csak szemtanúk ne legyenek!”

A környéken nem volt senki, csak halvány ködpárák, titkokat tovább adó és hallgató fák, leselkedő bokrok voltak...

Mégis meglátta őket valaki. Túlról, a jobbpartról, a csehszlovák oldalról látta meg őket valaki. Akadt egy szemtanú, aki mindent megfigyelt, aki agytekervényeiben mindent rögzített. Egy fa mögé húzódva nézte végig a szörnyűségeket, ahol az erdő sötétje nyújtott biztonságot a számára. Eljutott a füléig, az agyáig a „hátra arc” s az „indulás a folyóhoz” vezényszó, s tudta, szinte látta, ahogyan az ujjak mereven előre nyúlnak, s úgy céloznak, úgy lőnek, mintha az életük függne tőle.

A dobhártyájáig hatoltak a felcsattanó lövéseknek hangjai, melyek után a két fogoly nem mozdult többé, s hallotta a víz csobbanását is, amellyel a folyó magába fogadta őket.

„Fenékgig mereven állt a dermedt víz. „Nem mozdult, csak nyögött, csodálkozott, de érteni nem értett semmit.

.....Oly
üres minden: se vadász, se pokol!.....
Enyhe volt ekkor a december.
1956-ban enyhe volt a december.

Később, mikor már fagyott, sok helyütt még akkor is vékony maradt a jég az Ipolyon, süllyedt, repedezett a korcsolyázó gyerekek súlya alatt.

*

Te folyó, te szűz-szajha, kinek vizét a fél megye issza, mikor fogsz elszámolni végre? Azok, akik a vizedet isszák, ismernek-e eléggé, tudják-e azt, hogy ki vagy?

Poklok lángjai csaptak fel, bíbor örvények kavarogtak, mélységes szakadék tátongott. Az Ipoly azonban most sem szólt semmit – hallgatott.

*

S az a valaki az Ipoly túlsó partjáról sem beszélt. Senkinek nem beszélt a dolgról. Nem mondta el még véletlenül, még ittasan sem, hogy azon a borzalmas éjszakán mit látott és mit hallott. Így szemtanú nem volt, nem létezett. Hosszú ideig nem volt, hosszú ideig nem létezett. Csak halottak voltak, akiket magával sodort a zavaros folyó, hogy odébb kivesse őket a partra bizonyítékul és örök tanulságul.

De vajon kell-e az embereknek a tanulság?

Az örök tanulság?

*

Nem mondok beszédet. És ne köszönjenek semmit. Ez a legkevesebb, ami jár maguknak. Kettétört életet egészé illeszteni nem lehet, életet visszaadni nem lehet, megtörtént dolgokat meg nem törtéنتé tenni nem lehet. Egyet lehet tenni: fejet hajtan, tisztelettel megemlékezni, és – szeretetet adni. Ez az, ami hiányzott eddig Önöknek és mindnyájunknak.

*

Mikor délután három óra körül az elnök megérkezett, s átnyújtotta a kitüntető cím adományozásáról szóló oklevelet, a nagyterem teljesen megtelt.

Átadta egy döntés nyomán, mely a múltból indult, de a mának hivatott szólni, és a jövőnek hivatott szólni, hogy ezek után másként legyen, más legyen, legyen a jó. Az egyiknek a lánya az ünnepi megemlékezés pillanatában a mikrofon elé állt, a várakozóan figyelő tömeg elé, ideges-soványan, glóriásan, s alig hallhatóan elrebegte azt, ami évtizedekig megdönthetetlen igazságként szerepelt az apa bűnösségéről.

Miért éppen ők? Miért éppen ők? Miért nem mások? Mikor mások is voltak? Nemcsak ők, nem csupán ők... mások is. Főhajtás ez a többiek emléke előtt is... előttük is, akik szintén megszenvedték azt az időszakot.

*

A védett terület természeti kutatása egyidőre befejeződött. De a gyorsan változó rétegtani adottságok, a nagy vízmosásokban gyakori omlások, suvadások újabb és újabb életnyomokat, kővülteket hozhatnak a felszínre.

És az emberi tragédiák emlékei? Ha utána járnának a kutatók, akkor talán. titkokat őriz itt minden. Minden fa és bokor. Az ipolymenti falvak, a tarnóci laktanya, községek lakóinak emlékezete, a folyómeder és a csillámló víz is.

*

Az emberek régóta engedelmesen követik a törvényeket.

Ábrándos lélekkel, az Ipolypartra látogatnak, s elcsodálkoznak, hogy kedves helyeikre már alig-alig ismernek rá.

Vajon mikor lesz itt is újra nem ijesztő a táj?

Majd ha a zergetollas apród integet, s a fúrge vadász integet, akinek kürtszava zendül?

Talán akkor majd a füzek barkái elhozzák a tavaszt.

*

A karácsonyi szelídségű idők mindig önvizsgáltra készítették az embereket.

Csak az a baj, hogy nagyon hamar kiderül majd: senki nem az, aki volt hajdan, és semmi sem úgy volt, ahogyan azt a legtöbben gondolják. S ezért minden egybemosódik majd az emberek tudatában. Senki nem vizsgálja meg időben a dolgait, nem rendezik a rendezetlen számlákat, mindig lekésnek a legfontosabb eseményekről, ami miatt kénytelenek lesznek a labilis emlékezetre hagyatkozni.

De az is lehetséges, hogy az emberek változnak meg oly nagy mértékben, s azért látnak mindent másként, mint ahogyan akkor láttak.

Vagy okosabb a hallgatást választani? Bukott színpadi hősként sötét szobában üldögelni azzal a tudattal, hogy az előadás pocsék volt? Ez több-

nyire elfogadhatatlan, még a saját mérce szerint is. És mégis... Persze biztosan béke lesz majd egyszer ezen a vidéken is. Az önbecsapás véget fog érni, s a hamis mondatok nem jellemzik többé az embereket. Elkopnak majd a hamis mondatok.

A halottak bevonulnak a történelem könyvekbe, a halál elmesélhetővé válik, s kihál a legutolsó háborús nemzedék is.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Szabó Lőrinc: Tücsökzene
„Ipolytarnóc” (Ősmaradványok)
„Uj Nógrád”, 1991. november 26-i szám.

Múltkóstoló

Szigethy Gábor

A TRAGÉDIA KÁLVÁRIÁJA

2002. március 15. Délutáni fények, dohányzóasztalon pohár bor, aprósütemény. Kávészécsében cukormaradék. Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Egy ország ül a televízió előtt.

Százhetven évvel ezelőtt gondoltak komolyan először – s nem kevesen – e hazában arra, hogy föl kellene építeni a Nemzeti Színházat. A politikus urak nem tudtak megegyezni, s a Széchenyi István által a Duna-partra álmódott nemzeti teátrum helyett fölépült a Kerepesti úton a Pesti Magyar Színház. Néhány év múlva – fontos a látszat – átkeresztelték Nemzeti Színházra a magyar színészek *ideiglenesnek* tekintett állandó otthonát. Aztán amikor hatvan év múltán roskadozni kezdett a sebtiben fölépített színház, a hatóság úgy döntött: az életveszélyessé vált épületet le kell bontani. És a Népszínházat elnevezték Nemzeti Színháznak. Ez az úgymond Nemzeti Színház is megélt még vagy hatvan esztendő, akkor meg a kommunisták döntöttek úgy, hogy rossz helyen áll az épület, a szocialista városképbe sem

illik a Népszínház hajdan volt időkre emlékeztető tömbje, s *a múltat végképp eltörölni* ostoba megszállottságával fölrobbantották a Nemzeti Színházat. Ennek is már vagy negyven éve.

Azóta vitatkozunk: kell-e nekünk Nemzeti Színház? Ha kell, akkor hol legyen? S ha már megvolt a hely, akkor az lett a gond: milyen legyen? A karcsú-elegáns, a régi polgári világ hangulatát idéző Magyar Színházat szocialista realista ravatalozóvá torzították, s néhány évtizedre azt nevezték ki Nemzeti Színháznak. Ástak gödröt a Városligetben, ástak az Erzsébet téren. Néha úgy gondolták, hogy a felvonulási tribünt építik egybe a Nemzeti Színházzal, máskor egy gölem méretű bevásárlóközpont ölelte volna körül a teátrumot.

Modern legyen vagy klasszikus vonalú, nemzeti vagy internacionalista, kicsi vagy nagy? Vitatkoztunk, csépeztük vég nélkül a szót. A nemzeti közmegegyezést sürgette mindenki, de mindenki úgy gondolta: kizárólag ő képviseli a nemzeti közmegegyezés helyes alapelvét.

Döntésképtelenségünk szomorú szimbóluma lett lassan a soha fel nem épülő Nemzeti Színház.

Nemzeti közmegegyezés ma sincs. De áll a színház. Saját otthonra lelt nemzeti színjátszásunk, majd kétszáz év után végre van Nemzeti Színházunk.

Eddig azt hittük: megoldhatatlanul nehéz feladat fölépíteni. Itt és most, a harmadik évezred küszöbén fölépült.

Most jön a neheze: életet, kultúrát, szellemet kell lehelni a most még üres épületbe.

Merthogy igazi élettel, magyar kultúrával és teremtő szellemmel megtölteni a Nemzeti Színház épületét roppant nehéz. Nehezebb, mint fölépíteni.

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Akik elleneztek a Duna-parti palota fölépítését, azok is úgy gondolták: ha már felépül, a Nemzeti Színházat méltó módon megnyitni csak Madách Imre remekművének színrevitelével lehet.

Amióta közel másfélszáz éve megszületett Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye, írók, irodalomtudósok, teológusok, politikusok, filozófusok néha barátságosan, néha egymást gyalázva rendületlenül vitatkoznak. Optimista vagy pesszimista, reakciós vagy haladó, vallásos vagy vallásgyalázó, emberi színjáték vagy történelmi revü, könyvdráma vagy színpadi mű Madách Imre gondolatokból és álmokból épített birodalma?

De ma már mindenki számára nemzeti klasszikus.

Az irodalombarátok olvasták, olvassák, a színházi emberek színpadra állították, színpadra állítják Madách remekművét (már amikor lehet s lehetett,

mert a politikusok olykor eltiltották a nézőket a drámai költemény színházi élvezetétől), s mert a tudósok magyaráznak, a politikusok ítékeznek, a művészek álmodnak – *Az ember tragédiája*, amikor a Nemzeti Színház színpadán életre kelt, mindig szikrázó vitákat kavart.

Nagyon sokféle színházi előadás született az elmúlt közel másfélszáz évben, mert Madách Imre művét sokféleképpen lehet látvánnyá formálni, értelmezni, megfejteni. *Az ember tragédiája* hatalmas birodalom: labirintusában bolyonghatunk, eltévedhetünk, feltámadhatunk.

Volt idő, amikor a színpadon mesekönyv, képeskönyv volt a *Tragédia*, s Bakó László, mint Ádám az emberiség párducbőrös ősapjaként ágált a Nemzeti Színház színpadán. Évszázada Jászai Mari hősnő Éva. Márkus Emilia csilingelő női bűbáj. Fél évszázada Bessenyei Ferenc eltökélten lelkesedő Ádám. Básti Lajos – 1955-ben, ugyanabban az előadásban – tudatosan élni akaró. Kálmán György okosan érvelő értelmiségi, Major Tamás okosan romboló politikus Lucifer – 1964-ben.

Volt előadás, amikor a szöveg volt a főszereplő, eltűnt, szürke-fehérré szikárodott a látvány, tenyérszínpadon álltak a színészek, s Lucifer az értelem fényével világította át Madách szövegét. Máskor a tér volt az uralkodó: a hatalmas színpadon parányi mivoltában állt a menedéket egymásban kereső emberpár, s a végletek között jobbra-balra sodródó tömeg lett a színjáték, az emberi történelem főszereplője.

Színház az egész világ – mondta Shakespeare, s emberi világunk színpadias forgandóságát is átélhettük a *Tragédia* előadásokon. 1956. április 9-én a Nemzeti Színházban a nézők s a színészek feje forgolódott előadás közben állandóan a díszpáholy felé, ahol népünk bölcs vezére ült gömbölyded mongol felesége társaságában, s mindenki lélegzetvisszafojtva azt figyelte: a falanszter-jelenet alatt tüntetően a folyosón időző Rákosi mikor jön vissza. S ha visszajön, vajon betiltja-e megint az előadást? Betiltotta.

A történet úgy kezdődött, hogy Erdélyi János, a nagytekintélyű költő, tudós, filozófus 1862 augusztusában a *Magyarország* című napilapban terjedelmes bírálatot közölt Madách Imre művéről. Erdélyi alapvetően történetbölcséleti munkának fogta fel Madách drámai költeményét, úgy olvasta-értelmezte, mint egy, az olvasmányosság kedvéért színes történeti ábrákkal illusztrált, nem túl magvas és nem igazán eredeti történetbölcséleti traktátust, amely ráadásul az „eszmék paródiája”, s így a szocializmus paródiája is. Sőt, Erdélyi szerint legfőképpen a szocializmus paródiája.

Madách Imre udvarias, mentegető válaszában – belesétálva az Erdélyi János állította teoretikus csapdába – azt próbálja fejtegetni, hogy ha a fa-

lanszter jelenet valóban a szocializmus paródiája, akkor joggal s okkal azzal is vádolható drámai költeménye, hogy Bizánc a kereszténység paródiája, Athén a hellenisztikus kultúráé... és egyáltalán: műve írásakor ezek szerint másra sem törekedett, minthogy nevetségessé tegye az emberi történelmet mozgató nagy eszméket.

Ma is sokan gondolják úgy: Madách műve az emberiség történetéről szól, s a nagy történelmi tablók az emberiség nagy kudarcainak drámai emlékművei. Lukács György *Az ember tragédiája* pesszimista perspektívatlanságát, antidemokratizmusát hangsúlyozta 1955-ben, a *Szabad Népben* megjelent írásában, gondolkodó emberhez méltatlanul így közvetlenül támogatva (és ideológiailag alátámasztva-segítve) Rákosi politikai akcióját, amelynek eredményeképpen egy időre ismét eltűnt Madách Imre műve a Nemzeti Színház műsorrendjéről.

A színházi emberek számára – amikor a politikusok éppen nem érzik feljogosítva magukat, hogy erőszakosan és hatalmi szóval irányítsák a művészek munkáját – természetesen soha nem *ideológiai* kérdés *Az ember tragédiája* színrevitele.

Az ősbemutató rendezője, Paulay Ede 1883-ban az első előadást megelőző napokban közreadott terjedelmes elemzését így kezdi: „Az első kérdés, mely előttem fölmerült akkor, midőn *Az ember tragédiája* színrehozatalának gondolata bennem megfogant, az volt: van-e valakinek joga oly költői művet, melyet szerzője nem színpadra szánt, melyet nem is drámának nevezett, melyet az előadás kellékeinek mellőzésével alkotott, színpadra vinni?”

Paulay Ede Madách Imre művének szellemét s nem szövegét tiszteli. Összevon, húz, rövidít; látványelemekkel színesíti a színjátékot: a legpompásabb látványosság a bemutató előadáson a színházban s a színpadon először felgyulladó villanyvilágítás.

(*Az Úr dicstől környezetten trónján* – írta Madách Imre. A színpadon az Urat egy glóriával körülvett háromszögben lévő szem szimbolizálta. És fényárban úszott az egész játéktér. Az Úr a színpadon a fény volt. Nem is jutott sokáig eszébe senkinek élő alakban fölléptetni színpadon a mennyek Urát.

1960-ban aztán Bessenyei Ferenc nagyszakállú, hosszú köpenyes Úrként jelent meg a színpadon Major Tamás rendezésében: a jóságos, bölcs és megértő hatalommal vitázott a gonosz Lucifer. Forgandó a világ. 1956-ban Major Tamás, mint Lucifer, állt a színpad baloldalán, s a proscénium páholy fölötti világosítópáholyból hallatszott az Úr hangja. Major-Lucifer jobbra s fölfelé fordulva válaszolt, s perlekedett az Úrral. De a bemutató előadáson Rákosi Mátyás ült a proscéniumpáholyban, s Major Tamás nem az ég felé, hanem Rákosi páholya felé fordulva követelte a teremtésből neki

járó osztályrészt. Lehet, hogy bátor politikus volt, lehet, hogy csak szemtelen komédiás. De akkor és ott a Központi Bizottság színpadon álló tagja perlekedett a páholyban ülő első titkárral.

Aztán 1962-ben Major Tamás már nem tagja a Központi Bizottságnak, nem korlátlan hatalmú igazgatója a Nemzeti Színháznak, Rákosi Mátyás egy vízvezeték nélküli ázsiai jurtában száműzve mereng a múlton, és a Nemzeti Színház színpadán egy jó és emberséges Úr üldögél s figyeli megértően az ember tétova bolyongását a történelem útvesztőjében. *Színház az egész világ.* És politika.)

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Paulay Edét az *ideológia* nem érdekelte, feltételezem: a szocializmus sem, de ő is küszködött azzal a kérdéssel: hogyan jelenjenek meg az egyes történelmi korok a színpadon. Nagy kérdés: mennyire fontos Madách Imre művében a *történelem*? Erdélyi János s a hozzá hasonlóan vélekedők meggyőződéssel vallották (s nézeteiket kizárólagos igazságként égették a magyar köztudatba), hogy Madách Imre művének főszereplője az emberi történelem, s a történelmi színek mindegyike az emberi történelem paródiája, gúnyirata. Minden nagy eszmét, minden történelmi korszakot már elrohadt, porrá omlott pillanatában ábrázol Madách – Erdélyi János és követői szerint. Ezért zavarta Lukács Györgyöt és Rákosi Mátyást oly mértékben a falanszter-jelenet: azt hitték, tükörbe néznek. És mert úgy gondolták, Madách Imre tükre csorba és hamis, az egész művet a szemétdombra akarták hajítani.

Hazánkban sajnos gyakran a pillanat-látókörű politikusok, ideológusok és esztéták akarják elmagyarázni a világnak: miről *szólnak* az irodalmi művek.

Madách Imre és Paulay Ede sem mert mindig ellentmondani nekik.

Pedig már egy kortárs színházi szakember (igaz: nem magyar), a 19. század utolsó harmadában világhírű meiningeni társulat vezetője, Ludwig Chronegk tapintatosan felvilágosította a magyarokat, hogy Madách Imre művében „nem stimmel a történelem”. A meiningeniek kétségtelenül kiválóan értettek a történelmi korok színpadi megjelenítéséhez. Lehet, hogy igazán máshoz sem értettek, de azt nagyon pontosan tudták, hogy a színpadon mit jelent a történelmi hitelesség. Előadásaikban minden tárgy, jelmez, kellék eredeti és korhű volt.

Chronegk elolvasta Madách művét, és nem félt kimondani: *Az ember tragédiája* történetileg pontatlan, zavaros alkotás. Bizáncban egyszerre vagyunk a 3. és a 13. században: a homousion-homoiusion vita és az eretnekégetések között majd ezer év telt el. Arról már nem is beszélve, hogy Madách művében – ezt a német színházi szakember, aki nem tudott magyarul, nem ve-

hette észre – a 13. századi eretnekek 16. századvégi, református zsoltárfordításokat énekelnek!

Olvassuk el figyelmesen a *szöveget*!

A falanszter valóban a *képzelt* jövőben játszódik, csak hogy a frenológia Madách korának divatos tudománya, az alumínium Madách korának, a londoni világkiállításon bemutatott szenzációja, s ezért a falanszter-jelenet éppúgy játszódhat 1859-ben, mint a londoni jelenet. Mert mi van akkor, ha Madách Imrét nem az izgatta, milyen lesz a jövő század elképzelt szocializmusa, hanem sokkal inkább az: (mai) világunkban – 1859-ben! – lehet szabadság rend nélkül (London), s elképzelhető (utópista szocialisták!) rend szabadság nélkül. Melyik jobb? Jobb valamelyik?

Madách Imrét nem érdekelte a történelem hiteles ábrázolása.

Az első jelentős római pestisjárvány idején Péter apostol már tíz éve halott, Tankréd hitvesét nem Luciának, hanem Hégészipülének hívták, Müller Borbála a valóságban nem kikapós, életvidám asszonyka volt, épp ellenkezőleg: betegesen mélabús...

Madách Imrét nem a *történelem* érdekelte.

Madách Imre az *ember* tragédiáját akarta megírni. Őt az ember érdekelte.

A nő, aki szeretni akarja a világot. A férfi, aki meg akarja hódítani.

A nő: Éva.

A férfi: Ádám és Lucifer.

Lucifer, a férfi, aki le akarja győzni a világot; Ádám, a férfi, aki meg akarja változtatni.

(Néhány éve ültünk a televízió stúdiójában, és élő adásban Sinkovits Imre arról mesélt, hogy 1964-ben, amikor a Nemzeti Színházban Major Tamás irányításával próbálták Madách művét, Kálmán Györggyel arra gondoltak: Lucifer és Ádám tulajdonképpen egy személy – egy ember két fele. Majort ez a gondolat akkor nem érdekelte, de a két színész a próbákon állandóan azon mesterkedett, s a próbaszünetekben, alkotó fecsegések idején is az foglalkoztatta őket, hogyan lehetne ezt az *egy ember két fele* elképzelést a színpadon *láthatóan* megjeleníteni. És igyekeztek mindig úgy állni, hogy hol Lucifer takarta Ádámot, hol Ádám Lucifert, mert azt akarták, hogy a nézők ugyanazt érezzék, amit ők: Ádám és Lucifer *egy* személy – az *ember*.)

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt.

Bolyongunk Madách Imre birodalmában.

A forrásfeltáró irodalombogarászok már száz éve is Goethe, Byron, Milton nevét emlegették, bölcséleti munkákat idéztek, citálták a Bibliát: az épület lenyűgöző látványa helyett az erőszakkal lekapart vakolat alól kivillanó, s mohón felfedezett néhány régi téglajelnek örültek.

Az építőköveket tanulmányozták, nem az épületet.

Könyvolvasó, tudós, szorgalmas emberek voltak, könyvekben olvasott gondolatokból rakosgattak össze a maguk számára használható elméleteket. S ezért úgy gondolták: mások is hasonlóképpen könyvekből csinálnak újabb könyveket.

Gyakorta megesik: okos emberek összetévesztik a gondolkodást az alkotással.

A tudós elméknek eszébe nem jutott például arra gondolni, hogy a kamasz Madách Imre a megpezsduült életű Pest-Budán, a harmincas évek végén édesanyja határozott tiltása ellenére nap mint nap az éppen megnyílt Pesti Magyar Színházba jár, s nem irodalmi remekműveket olvas gyertyafény mellett esténként, szobája védett sarkában magányosan meghúzódva, hanem olykor irodalmi mércével nem is mérhető párbeszédés silányságok színházi előadásában gyönyörködik. S mert az idő tájt a Pesti Magyar Színház egy évadban több mint kétszáz bemutató előadást tartott, a színjátékot nem az aprólékos kidolgozottság, a mai értelemben vett rendezői értelmezés jellemezte, hanem a mozgalmas látványosság, a rögtönzések ötletszerű sorozata, s a színészek mindenféle darab mindenfajta előadásában jól használható, kipróbált modorra szilárdult színjátékos eszköztára.

Otthon, Nógrádban gyerekkorában gyakorta láthatott (látott) Madách Imre magyar és szlovák népi passiót, Vízkeresztkor és Húsvétkor a falu főterén megelevenedő biblikus történeteket, s már akkor elvarázsolta szívét a népi (esztétikai és színpadtechnikai korlátokat nem ismerő) színjáték.

A teoretikusoknak és esztétáknak viszont minden haja szála égnek áll, ha ilyen színi utasítást olvasnak egy emelkedett szellemű drámai költeményben: „A fentebbi karének kezdetével Ádám, ki a zárda ajtajához lépett volt, ismét megállt, a tornyon egy kuvik kiált, a légben boszorkányok szállnak s az ajtó előtt egy csontváz kél a földből s fenyegetve áll Ádám előtt.”

Madách Imre csak *emlékezett*: hajdan, gyerekkorában a harangozó állt csontváznak öltözve a templomkapu előtt, s éltemedett korú felesége lengette a nyírfaseprűt a harang mellett, fent a toronyban.

Már ismerte Arany János elismerő véleményét *Az ember tragédiájáról*, amikor így üzen 1861. november 2-án nógrádi barátjának, a fővárosban élő tudós biográfus Nagy Ivánnak: „Írtam egy költeményt, melyben az Isten, az ördög, Ádám, Luther, Danton, Aphrodite, boszorkányok s tudj'isten mi minden játszik; ...kezdődik a teremtéssel, játszik az égben, az egész földön, az űrben...” Aztán néhány hét múlva, december 23-án még hozzáfűzi: „Érzem, hogy e mű is másforma, mint rendesen színműveink, de hogy jobb-e nálok vagy végtelenül rosszabb, nem bírom még eldönteni.” Tehát *színművet* akart írni Madách, nem könyvdrámát!

Csakhog – sok irodalomtudóssal ellentétben – azt is tudta: végtelenül sokféle színház van, s mint az életünk, a színház is percről percre változik.

A színdarabok élettere a színház.

A színház mindig jelen idő.

A Nemzeti Színház színpadán 1955-ben az arkangyaloknak szárnya volt. 1964-ben nem volt. 1983-ban megint volt, 1997-ben megint nem volt. 2002-ben – igaz, parányi, de – ismét van.

Az arkangyaloknak a színpadon néha szárnya van, néha nincs. Egy a fontos: mi nézők a színházban találkozunk az angyalok szellemével.

Néha bennünk van a hiba, néha a színházművészekben: nem sikerül szóra bírunk az angyalokat, nem szólítanak meg bennünket az angyalok.

Bolyongunk, eltévedünk Madách Imre birodalmában.

Azt, hogy milyen volt Athén, Róma vagy Bizánc, többé-kevésbé sejtjük. Fal-festmények, szobrok, épületmaradványok, írók leírásai, ásatások felszínre hozta mindennapi tárgyak – a múlt kézzelfogható és látható emlékei alapján el tudunk képzelni egy görög harcost, egy római polgárt vagy egy középkori papot.

Az Édenkertről csak álmodni tudunk.

„A paradicsomban. Középen a tudás és az örökélet fája. Ádám és Éva jönnek, a különféle állatok szelíd bizalommal környezik őket. Az ég nyílt kapuján dics (glória) sugárzik elő, s angyali karok halk harmóniája hallik. Verőfényes nap.”

Madách Imre ilyenek álmodta 1859-ben az Édenkertet.

Az ősbemutatón Paulay Ede 1883-ban „egyszerűnek” tervezte, s az első emberpárt a jelenet során végig derékig bokrok takarták: nem kell látnunk, elég ha tudjuk, hogy nincs rajtuk ruha.

Németh Antal kamaraszínpadi változatában szárnyasoltár a háttér, a Második színben középen egy Giotto modorában festett táblakép: Ádám és Éva az almafa mellett a bűnbeesés utáni pillanatban. Két oldalt Antonio Rizzo a velencei Dózse palotában látható két hatalmas Ádám és Éva szobrának finoman stilizált változata. A szobrokról a színpadon 1939-ben eltűntek a fügefalevelek.

1955-ben – hatalmas paradicsomi díszletet álmodott a színpadra az előadás három rendezője – színpompás, buja dzsungelben játszódott le a bűnbeesés. Jelmez: fügefalevél.

1983-ban üres tér a Paradicsom, csak két fára emlékeztető drapéria függ drótkötélen elől a színpad két oldalán.

Ülök a televízió előtt. Baloldalt egy csontváz, jobb oldalt egy kebleit ki-villantó csábos hölgy tart egy-egy almát, Ádám és Éva – sejtelmes világítás sejteti: mindketten meztelenek – egy guruló magzatburok belsejéből kíváncsiskodnak kifelé. Édenkert, 2002.

gömböket, üstökösöket és ködcsillagokat görgetve rohannak el a trón előtt.”

Megszólal az angyalok kara. Pontosabban szólva csak földbevájt lyukakból kikandikáló fejük. És három tábornoki ruhában pompázó, tört arcú arkangyal áll tétován egy ósdi mikrofon előtt, s nem nagy meggyőződéssel hozsánnázik az Úrnak. Aki SMS-ben üzen, minden jót kívánva alattvalóinak.

Kezdek eltévedni.

Lucifer kortalan szőrmóknak öltöztetve cinikus, nyegle, mai értelmiségi. Nem vitatkozik, csak kötekedik az Úrral. Neve szerint *fényhozó*, a színpadon csak erőszakosan felelő. De amikor az Úr eltaszítja, *látom* a földre zuhanás pillanatát. „Száműzve minden szellemkapcsolatból / Küzdj a salak közt...” – és Lucifer, aki eddig bolygó fénypont volt a sötét színpadon, most görnyedten tapad maga alatt a szilárd ponthoz, s a koromsötétben tágul körülötte a fénylő barna folt: a föld.

Lucifer elsüllyed, a barna folt lassan elsötétül, s a látóhatáron fölemelkedik a kék fényben szikrázó földgolyó. Legalábbis először annak gondolom. Aztán kiderül, hogy az átlátszó nagy műanyaggömb rejti magában az első emberpárt, Ádámot és Évát.

Szimbólum és látvány: a magzatburok védi, védte bűnbeesése előtt az embert. S ha majd a parányi nyíláson kikandikál, kíváncsiságtól hajtva kimászik s gyümölcsöt szakít a tiltott fáról, elveszítve ártatlanságát, védtelenül tévelyeghet itt a földi létben.

Próbálok együtt bolyongani a rendező Szikora Jánossal Madách Imre birodalmában.

Az Úr SMS üzenete: „Ádám, Ádám! elhagytál engemet, / Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.”

Várom a jelenet folytatását. Mit mond, s mit cselekszik egy ilyen drámai pillanatban az ember?

A Nemzeti Színházban most semmit. Lemegy a függöny. Sötét. És a vetítővásznon szürke-zöld fényben halad lefelé a zsúfolt metrólépcső. Furcsabámuló közönyös arcok, egy pillanatra feltűnik Éva és Ádám, aztán – félkör alakú fénysáv előtt – ott áll kopott télikabátban az emberpár a színpadon. Ez már a Harmadik szín, de Éva csak most mondja el az Úr szavára (SMS üzenetére) az előző színbeli jajszavát: *Végünk van*. Az Édenkertben ez a két szó a megsemmisülés kétségbeesett tudomásulvétele. Itt – a mozgólépcső alján – a színésznő megvonja vállát, vág egy grimaszt és körülbelül olyan hangsúllyal, ahogy szombat éjjel az ember a disco bezárt ajtajába ütközve kénytelen tudomásul venni, hogy ma már nem tart tovább a buli, lazán odaveti Ádámnak: *Végünk van!* És – ha ló nincs, jó a szamár is – fejére

illeszti a fejhallgatót, s miközben Ádám Lucifernek magyaráz, Éva elmerülten ritmusra ringatja magát.

Bajban vagyok. Nem az a gondom, hogy ez az Éva (fogalmazzunk pontosan: ez a kis nőnemű göcsört) semmilyen értelemben s egyetlen vonásában sem hasonlít, még csak nem is emlékeztet a Madách álmodta Évára. Istenem, modern színház, teátrális színház: a rendező nem értelmezi, megfejti a klasszikus drámai művet, csupán szövegét használja fel a színpadi produkcióban. (Talán szerencsésebb s kevésbé megtévesztő lenne, ha a plakáton nem Madách Imre neve szerepelne első helyen, hanem a színházi rendezőé, végtére is az ő művét játsszák a színházban. Madách Imrét is megemlíthetné a színlap, apró betűvel a közreműködők sorában, hisz számos ötlettel, s szabadon felhasznált, terjedelmes szövegrészlettel ő is meghatározó részese az előadásnak. Ha így lenne, akkor is unnám az előadást, de akkor nem Madách Imre, hanem Szikora János művét unnám!)

A gondom az, hogy folyton próbálom nem hallani magamban az előadásban rendre hiányzó kulcsmondatokat (Ádám a Harmadik szín elején: *Ez az enyém!*; Lucifer a szín végén: *...e sugár a remény* – sok lenne felsorolni, példatárba rendezni az elsinkófált Madách-mondatokat, Madách-gondolatokat), de igyekszem nem a szövegre, Madách művére, csupán a színjátékra figyelni.

Nem szeretem a nyegle, rágógumit rágó, grimaszoló, kültelki Évát. Idegesít a bután szavaló Ádám. Nem érdekel a sorsuk. Mert nincs sorsuk. Jönnek, mennek, siránkoznak, szavalnak. Percemberek. Súlytalanok. Érdektelenek. S akkor *mi tessék rajtuk?* Mindenféle ötlet *néhány golyóba összevissza gyúrva, most vonzza, űzi, és taszítja egymást a színpadon* – de *hiányzik az összhangzó értelem!*

Bizáncban Izóra elindul a kolostorba, és lebújik a csatornába, utána ki-röpíti a színről a metró. Miért? Két tudós töprengés között Kepler váratlanul, mint strici a kurváját akarja a könyvespolc előtt Borbálát a földre dönteni. Miért? A jövő dala nem a forradalmas *Marseillaise*, hanem az édes-bús *Hulló falevél*. Miért? *Egy rossz gödörben megbukom* – mondja a katona, *jobb-e odalent?* – töpreng a kéjhölgy: és elindulnak fölfelé a lépcsőn Londonban a repülőgépre. Miért? A zsinórpadlásról bábuk hullanak a színpadra, s a magasban egy kopott télikabátból kilógó, bájosan spiccelő női lábak lépegetnek a levegőben – Éva lép át *glóriával* a mélység fölött. Valóban? A jégvilágban a televízió előtt ülve Bambi történetét bámulja az eszkimó, csinos asszonya épp most lép ki meztelenül a szoláriumából. Miért? S ha a jégvidéken meztelenül sétafikál Éva, álmából ébredve miért visel tangabugyit épp a megtisztulás pillanatában?

Lehet, hogy ilyen értelem nélküli, zagyva, összevissza világban élünk, s a színház *mintegy tükröt tart a természetnek*, s azzal szembesít: ilyenek vagyunk? Ilyen ostobák, jelentéktelenek, semmilyen életűek? Világunkban a pillanatnyi történésekből logikusan semmi nem következik, fontos csak a pillanat, a pillanat öröme, s a furcsa-váratlan ötletek, amelyek érdekessé, izgalmassá varázsolják életünk egymástól függetlenül, tartalmatlanul elpergő óráit, perceit?

Ülök a televízió előtt. Ülünk a televízió előtt. Egy ország ül a televízió előtt.

Az életünk színpompás, de érthetetlen, üres és áttekinthetetlen? A színházunk ezért ilyen?

Modern kor. Modern színház. Modern Madách.

Kinyitok egy újabb üveg vörösbor.

Fagyos világ ez, kell, hogy feltűzeljem.

E törpe korban így kell lelkesülni

És elszakadni mocskoló porától.

Szeretném hallani a jövő dalát.

Ez lenne, ilyen lenne a 21. század? Képtelenek vagyunk beszélgetni, egymásra figyelni, az SMS az úr (kisbetűvel!), vitatkozni már nem tudunk, csak perlekedni, az élet csupa sziporkázó ötlet, látvány, esemény, de semmi nem illeszkedik semmihez, minden a részlet, mert nincs egész...

2002. március 15. Bemutató előadás a másfélszáz év után végre felépült Nemzeti Színházban. Színes mozgóképek Madách Imre remekműve alapján.

A színház mindig jelen idő. A remekmű halhatatlan.

Már éjszaka van. Elzárom a televíziót, poharamban megcsillan az utolsó korty vörösbor. Leemelem könyvespolcomról a Zichy Mihály rajzaival díszített Madách-kötetet. Bolyongok Madách Imre halhatatlan birodalmában.

(Álmomban Lucifer megveregeti a vállam, épp a falanszterből menekülünk: *Itt gyors segély kell, Ádám, utazunk!*)